

VÝCHODISKA PRO PĚSTOVÁNÍ SADEBNÍHO MATERIÁLU LESNÍCH DŘEVIN PŘI SOUČASNÉ KALAMITNÍ SITUACI V ČR

Petr Martinec, Přemysl Němec, Jarmila Nárovcová, Václav Nárovec

Abstrakt

Příspěvek uvádí mozaiku dílčích poznatků, zkušeností, argumentů a názorů, které od subjektů uvádění sadebního materiálu lesních dřevin (zkr. SMLD) do oběhu shromáždil realizační tým výzkumného projektu **TH02030253** *Optimalizace morfologické kvality sadebního materiálu pro obnovu lesa*. Řešení uvedeného projektu započalo v lednu 2017 a bude ukončeno v prosinci 2019. Aktéry projektu jsou společnost LESOŠKOLKY s. r. o. Řečany nad Labem a Zkušební laboratoř č. 1175.2 *Školkařská kontrola* (VÚLHM – Výzkumná stanice Opočno). Záměrem příspěvku je představit okruh aktuálních východisek a problémů soudobého lesního školkařství, které se profilují při nynější naléhavé potřebě zajistit v ČR obnovu lesa na rozsáhlých holinách, vzniklých v důsledku kůrovcové kalamity. Příspěvek problematiku pěstování a užití SMLD interpretuje a komentuje v první řadě se zřetelem na reálné podmínky u přímých producentů SMLD, sdružených v profesním spolku Sdružení lesních školkařů ČR (SLŠ ČR).

Klíčová slova

sadební materiál lesních dřevin, lesní školky, smluvní pěstitelství

Předchozí lesní kalamity vybízejí k úvahám

Jakkoliv současná kůrovcová kalamita, probíhající v celém středoevropském prostoru, vybízí k úvahám a k diskuzím o příštích nápravných a preventivních opatřeních, aplikovatelných při lesnickém hospodaření a při péči o lesní ekosystémy, je třeba vnímat také to, že i minulé generace vlastníků a správců lesa byly konfrontovány s neuspokojivým a také s mimořádným kalamitním stavem na mnohých lesních majetcích. Stačí prolistovat první ročník časopisu *Lesnické práce*, abychom pochopili, jaká všestranná diskuze nad dalším směřováním pěstování a ochrany lesa probíhala před již téměř stoletím po mniškových holožirech. V *Lesnické práci* (LP) byly tehdy publikovány i referáty, přednesené na členské schůzi Ústřední Jednoty Čsl. Lesnictva v Praze dne 19. února 1922 (viz dále MARESCH 1922; RŮŽIČKA 1922; SEKANINA 1922).

O jakých řešeních a situacích tehdejší správci lesů diskutovali? Např. lesní rada Valdemar Maresch všestranně podporoval myšlenku na zakládání smíšených porostů, ale také dodává, že o tom se na schůzích a v anketách mezi lesníky *více mluví, než skutečně něco ví* (podrobnosti viz LP č. 5–6/1922, s. 131–132). Doporučoval převzít zkušenosti z německého Ebersberger Park, kde v 90. letech předminulého století padlo bekyni mnišce za oběť přes 2800 ha smrkových monokultur, a navrhoval zakládat smíšené porosty výhradně s pomocí dočasných dřevin (krycích kultur) jako jsou břízy nebo olše. Doslova uvádí (tamtéž, s. 138): „*Nesázejme dřevin, o kterých nejsme přesvědčeni, že budou prosperovati; nečinně nějakých pochybných pokusů, ale přičiňme se, aby každá sazenice seděla pevně a rostla. Jsou to hlavně dřeviny jako javor, jasan, jilm aj.*“ ... Autor poukazuje zejména na velké potíže se škodami zvířít, přičemž upřesňuje, že nařídil lesnickému personálu, „*aby žádné zvíře v těchto místech netrpělo*“ a výsadbou puškou ochránili (tamtéž, s. 147).

O všeobecně přijímaném přesvědčení a odhodlání zakládat po mniškové kalamitě jen lesy smíšené referuje také lesní rada Jaroslav Růžička, avšak bezprostředně dodává, že od smíšených porostů „*zázraků nečekám*“ (tamtéž, s. 167–169), alespoň pokud se týká předcházení příštím holožírům nějakých dalších biotických škůdců. Doplňuje rovněž: „*Protože pak jsou školky většiny velkostatků i obchodníků naplněny smrkem, nebude asi lze jinak, než této sadby použít. Já vůbec myslím, že se na smrkových polohách ani v budoucnosti bez smrku neobejdeme. Ale jsem ovšem pro omezení jeho pěstování tam, kde mniška uškodila.*“ (cit. RŮŽIČKA 1922, s. 169).

Věcně se tehdy diskutovalo také nad úlohou resortního ministerstva při řízení postupů obnovy lesa po mniškové kalamitě. Vydávání univerzálně závazných směrnic pro zalesňování kalamitních holin v minulosti většina vlastníků lesa nepodporovala, neboť se tehdy preferovala přímá osobní odpovědnost správců lesních majetků za stav lesa a vyžadovalo se jejich individuální rozhodování, diferencované podle proměnlivých místních podmínek (tamtéž, s. 179). Od ministerstva zemědělství naopak vlastníci lesů žádali, aby „*se postaralo o včasné zásobení dobrými semeny*“ a zajistilo „*výpomoc pracovními silami*“. Lesmistr Josef Sekanina v této souvislosti navrhnul, aby „*použity byly mladší ročníky vojska*“ (viz SEKANINA 1922, s. 183) s dovětkem, že „*nebude nikterak škoditi, když mladí lidé seznámí se s lesními pracemi a s lesem vůbec.*“ Připomínaná diskuze z období před 97 lety se proto v mnohém svojí aktuálností, zaměřením, argumentací nebo popisem východisek podobá té dnešní.

Mezi aspekty, které v současném lesním školkařství vyžadují naši pozornost, patří:

- odloučení školkařských provozů od lesních podniků;
- svazující pravidla pro obchodování se SMLD;
- obtížně odhadnutelný vývoj poptávky v lesním školkařství;
- nejasné kontury smluvního pěstitelství.

Odloučení školkařských provozů od lesních podniků

Po transformaci a privatizaci státních podniků lesního hospodářství, završených v roce 1992 souběžným vznikem státního podniku Lesy České republiky a desítek lesních akciových společností, se majetek většiny lesních školek privatizací převedl do vlastnictví akciových společností či jiných soukromých podnikatelských společností a osob (FOLTÁNEK 2016). Lesní školky podniků státních lesů tak byly vytrženy ze soustavy integrovaných subjektů a ze struktury vazeb (technologických návazností) v rámci tehdejšího uspořádání lesního hospodářství (LH), takže se ocitnuly v postavení izolovaném od vlastní přípravy či plánování pěstebních prací a stejně tak i od strategického zajištění zásob semenného materiálu a osiva pro obnovu lesa. Transformované školkařské provozovny rychle získaly podobu komerčních subjektů, jejichž rozvoj a stabilitu začaly předurčovat obtížně předvídatelné mechanismy vzájemných tržních (obchodních, finančních) či jen individuálních vlastnických vztahů.

Svazující pravidla pro obchodování se SMLD

S rozvojem podnikání, zaměřeném na produkci SMLD, bylo nutné nastavit i jednotná pravidla obchodování. V první fázi to bylo stanovení parametrů pro výsadbyschopný SMLD

a „sladění“ indikátorů, hledisek a metodických postupů hodnocení standardů kvality SMLD na tuzemském trhu. Ty v roce 1998 definovala česká technická norma ČSN 48 2115 *Sadební materiál lesních dřevin*. Další regulací tuzemského trhu se SMLD se zabývaly právní předpisy, které vyplynuly z naší integrace do struktur Evropské unie a které od roku 2004 v ČR určují pravidla a podmínky pro uvádění sadebního materiálu do oběhu. Odrážejí se v nich i některá ustanovení normy ČSN 48 2115, která byla převzata. Bohužel někteří vlastníci a správci lesa (odběratelé SMLD) vzali technickou normu jako naprosté dogma a v aplikační rovině nepřihlížejí k tomu, že semenáčky a sazenice lesních dřevin jsou rostlinami s přirozenou variabilitou morfologických a fyziologických znaků, která vyplývá mimo jiné také z proměnlivých podmínek agroekosystémů, ve kterých se lesní školky nacházejí. Kvalitativní požadavky odběratelů tak někde dosáhly i nereálné úrovně, která hraničí s možnostmi pěstování či třídění rostlin jako takových. Je to dáno mimo jiné i tím, že uživatelé SMLD často nemají povědomí o dostupných technologiích pěstování SMLD a že reálnou technologickou podobu současných lesních školek vůbec neznají.

Při řešení problematiky zajištění (vypěstování) vhodného sadebního materiálu pro konkrétní určení (tj. SMLD, který by potenciálně lépe snášel místní stanovištní a aktuální klimatické podmínky prostřednictvím záměrných ekofyziologických příprav a adaptací) narážíme i na tu okolnost, že obchodovaný SMLD musí dle ustanovení platných právních norem implicitně splňovat četné jakostní ukazatele. Bez jejich naplnění by pak vůbec neměl být uváděn do oběhu. Například při mechanické redukci nadzemní části (úpravě poměru nadzemní části vůči objemu kořenové soustavy) mohou nastávat situace, že i přes souhlasné ujednání odběratele s dodavatelem SMLD tím dochází k porušení zákona o obchodování s reprodukčním materiálem. Avšak pokud by takové výpěstky pro obnovu lesa vyprodukoval (pod gescí svého odborného lesního hospodáře) samotný vlastník lesa, je již vše v naprostém pořádku a takový (za jiných okolností „nestandardní“) SMLD může být k obnově lesa bez výhrad použit, jelikož se nenaplnila definice uvádění SMLD do oběhu. Zákon o obchodování s reprodukčním materiálem (ZORM) lesních dřevin tak v jistém smyslu otevírá (obrazně) „dvojkolejnost“, aplikovatelnou na obnovu lesa u nás (viz *Newsletter MZe*, listopad 2018, s. 12).

Obtížně odhadnutelný vývoj poptávky v lesním školkařství

Celou řadu situací a okolností hluboké krize v LH dnes popisují četné vědecké a odborné práce, stejně tak i média (např. MARTINEC 2018; MAUER et al. 2018; NĚMEC 2018; SIMANOV 2018; SURMANOVÁ 2018). Často je zdůrazňována neodhadnutelná budoucí situace na úseku pěstování SMLD, jelikož přichází dramatická změna poptávky SMLD ve prospěch listnatých dřevin. S ochotou využívat k výsadbám listnatých druhů podzimní období souvisí i trhem akcelerována poptávka po dalším zvyšování podílu krytokořenného sadebního materiálu (KSM), pěstovaného intenzivními technologiemi na organických pěstebních substrátech.

Na podzim roku 2018 publikoval Ústav pro hospodářskou úpravu lesů studii *Generel obnovy lesních porostů po kalamitě – Etapa I* (ÚHÚL 2018), jehož součástí byly i rámcové odhady potřeby sadebního materiálu pro obnovu lesa v Olomouckém, Moravskoslezském a Zlínském kraji. Uvádělo se celkových 21,5 mil. kusů smrku a 2,6 mil. kusů borovice při kalkulacích podle (v té době ještě platné) vyhlášky č. 83/1996 Sb. Dle prvotního návrhu novely této vyhlášky z června 2018 ale již rámcová spotřeba SMLD vycházela jen na 4,2 mil. kusů smrku a na 113 tis. kusů borovice. Finální verze novely (vyhláška č. 298/2018 Sb.) nakonec nařizuje ještě vyšší zastoupení listnatých melioračních a zpevňujících dřevin na úkor jehličnanů.

Z těchto údajů je patrné, jak razantní změny v poptávce po SMLD z roku na rok nastávají. Avšak pěstování SMLD představuje proces, který trvá několik let. Mezi termínem rozhodnutí o tom, co bude zaseto a pěstováno, a mezi samotným vysazením sazenice v lese uplynou běžně i čtyři roky.

Na rozdíl od přístupů z dob lesního rady Jaroslava Růžičky (RŮŽIČKA 1922, 1935) dnes není zájem aktuálně napěstovaný smrk v lesních školkách zhodnotit (využít) při obnově kalamitních holin ani jako výplňovou dřevinu, takže bude muset být z velké části na náklady producentů SMLD zlikvidován. I tisková zpráva Ministerstva zemědělství k vydání nové vyhlášky č. 298/2018 Sb., o zpracování oblastních plánů rozvoje lesů a o vymezení hospodářských souborů, která byla přijata 11. prosince 2018 a která již nabyla platnosti a účinnosti (od 1. ledna 2019), nese název „*Vyhláška Ministerstva zemědělství omezí smrkové monokultury na nevhodných stanovištích*“. Aktuální predikci potřeby SMLD mají zpřesňovat další etapy studie *Generel obnovy lesních porostů po kalamitě* (1. část vydal ÚHÚL na podzim 2018 a navazující etapa má být dokončena v lednu 2019). Avšak z dosavadního zpracování těchto materiálů je zřejmé, že analytické a syntetické práce zatím (tj. během I. etapy v roce 2018) postrádají takové zadání, které by vedlo k upřesnění např. věkové struktury a technologické kategorizace preferovaného a v budoucím období tedy požadovaného SMLD. Pro obchodní lesní školky jde přitom o nezbytné parametry plánování jejich spoluúčasti na zajišťování pěstební činnosti.

Nejasné kontury smluvního pěstitelství

Skutečnosti, že lesní školkaři jako producenti SMLD mají nyní v rámci sektoru LH z různých důvodů oslabenou pozici, je zmiňována dokonce i v natolik zásadním dokumentu, jakým je *Strategie resortu Ministerstva zemědělství České republiky s výhledem do roku 2030* (MZE ČR 2016: Č. j.: 66699/2015-MZE-10051; s. 72–73). V souvislosti s lesním školkařstvím se na stránkách tohoto dokumentu konstatuje (tamtéž, s. 75), že „*není dostatečně nastaven systém smluvního pěstitelství sadebního materiálu tak, aby měli lesní školkaři záruku odběru vypěstovaného sadebního materiálu*“. Podpora pomocí jasných zadání a ostatních optimalizací, aby se u pěstitelů SMLD napříště posílila jistota odběru pro vyprodukovaný SMLD, proto patří mezi základní realizační opatření ve školkách, která resortní strategie uvádí (tamtéž, s. 77) jako podmínku uvedení koncepce smluvního pěstitelství do života (některé detaily viz také NÁROVEC 2016).

Závěr (pohledem producentů SMLD)

S nepříznivým vývojem rozsahu kůrovcové kalamity v našich lesích stoupá i celková výměra holin a přidružují se nové množstevní a kvalitativní požadavky na obnovu lesa. Jestliže bude na větší části pozemků pro zakládání lesa zvolena umělá obnova, bude se zvyšovat i poptávka a spotřeba SMLD. Mimo zajištění odpovídajících pracovních kapacit pro vlastní provedení výsadeb bude nutné napěstovat vhodný SMLD, pro což budou lesní školkaři jako producenti SMLD potřebovat znát především požadovaný sortiment dřevin, znát dostupnost proveniencí osiva a potřebných reprodukčních zdrojů, mít upřesněné požadavky od odběratelů SMLD na preferované školkařské pěstební technologie a na žádané morfologické parametry pro poptávaný SMLD atd. Aby mohly být naplněny konkrétní požadavky majitelů lesa, je proto bezpodmínečně nutná také jejich přímá zainteresovanost a úzká spolupráce s producenty

sadebního materiálu lesních dřevin. V obchodních lesních školkách se sice dnes nachází sadební materiál, který byl napěstován předem bez garance závazného odběru (a tedy s rizikem neúspěchu, který půjde na vrub lesních školkařů), ale obnovu lesa má vždy ve svých rukách výhradně vlastník, který disponuje zdroji reprodukčního materiálu (osiva), který má určující vliv na sběr osiva a který po smluvním napěstování v lesní školce rozhoduje, jak sadební materiál k obnově lesa skutečně využije.

U výše naznačených disproporcí se nabízejí např. tato řešení:

- v souladu se *Strategií resortu...* (MZE ČR 2016) jasně legislativně formulovat a zavést koncept „*smluvního pěstitelství*“ v podmínkách soudobého lesního školkařství (pozn.: za současného stavu LH, díky kterému je mnoho vlastníků lesa v nelehké finanční situaci, nelze předpokládat, že si rychle vybudují své vlastní školkařské provozovny a že tak vyřeší obnovu lesa prostřednictvím svépomocí vyrobeného SMLD; musí se proto nadále spolehnout na součinnost se školkaři);
- podpořit pomocí jasných zadání a ostatních optimalizací, aby se u pěstitelů SMLD napříště posílila jistota odběru pro vyprodukovaný SMLD (pozn.: k tomu lesní školkaři v první řadě potřebují závazně formulované zadání, resp. objednávky se specifikací sortimentu, množství produkce a termínů dodání, ale např. také musí získat od vlastníků lesa potřebné osivo);
- novelizovat právní předpisy (ZORM) a navazující direktivy takovým způsobem, aby za předpokladu, že dojde mezi odběrateli a producenty SMLD ke smluvně závaznému obchodnímu ujednání, bylo možné uvádět do oběhu (tj. obchodovat) i takový SMLD, který dnešní zákonné podmínky obchodovatelnosti a podzákoné normy nenaplnuje.

Citovaná literatura

- FOLTÁNEK, V. (2016): Lesní školkařství v České republice – od historie k současnosti. 1. vydání. Praha, Národní zemědělské muzeum 2016. 155 s.
- MAREŠCH, V. (1922): Zkušenosti získané při zalesňování větších ploch smýcených po holožích mniškových v letech minulých. *Lesnická práce*, 1, 1922, č. 5-6, s. 129–148.
- MARTINEC, P. (2018): Kůrovcová kalamita a reputace českých lesníků. In: *Moderní školkařské technologie a jejich využití v lesnictví. III. Současné trendy v umělé obnově lesa*. Sborník příspěvků. Hlubočky-Hrubá Voda, 29. – 30. 5. 2018. Sestavil P. Martinec. Tečovice, Sdružení lesních školkařů ČR 2018, s. 4–6.
- MAUER, O., ROZMÁNEK, M., HOUŠKOVÁ, K. (2018): Drought spells and their impact on the growth of young plantations established with the containerized planting stock. *Acta Universitatis agriculturae et silviculturae Mendelianae Brunensis*, 66, 2018, č. 1, s. 89–99.
- MZE ČR (2016): Strategie resortu Ministerstva zemědělství České republiky s výhledem do roku 2030. [Č. j.: 66699/2015-MZE-10051]. Praha, Ministerstvo zemědělství ČR 2016. 136 s.
- MZE ČR (2018): Výběr zpráv – opatření proti suchu, více masa i proměna českých lesů. *Zprávy z Ministerstva zemědělství* (Newsletter MZe), listopad 2018, s. 12. [online]. Dostupné na World Wide Web: http://eagri.cz/public/web/file/608628/Zpravy_z_MZe_11_2018.pdf [citováno 22. 11. 2018].
- NÁROVEC, V. (2016): Jakým směrem se v tuzemském lesním školkařství bude ubírat smluvní pěstitelství? In: *Moderní školkařské technologie a jejich využití v lesnictví. II. Intenzifikační opatření v lesních školkách*. Sborník příspěvků. Řečany nad Labem, 6. 9. 2016. Sestavil P. Martinec. Tečovice, Sdružení lesních školkařů ČR 2016, s. 5–10.

- NĚMEC, P. (2018): Využití listnatých krytokořenných semenáčků výškové třídy 51–80 cm při umělé obnově lesa. In: *Moderní školkařské technologie a jejich využití v lesnictví. III. Současné trendy v umělé obnově lesa*. Sborník příspěvků. Hlubočky-Hrubá Voda, 29. – 30. 5. 2018. Sestavil P. Martinec. Tečovice, Sdružení lesních školkařů ČR 2018, s. 32–35.
- RŮŽIČKA, J. (1922): O zkušenostech získaných při umělém zalesňování v lesích král. kanonie Strahovské a jinde. *Lesnická práce*, 1, 1922, č. 5-6, s. 160–182.
- RŮŽIČKA, J. (1935): Zkušenosti získané při zalesňování rozsáhlých ploch holožirových a polomových. *Lesnická práce*, 14, 1935, č. 2, s. 103–119.
- SEKANINA, J. (1922): Státní dohled nad zalesňováním ploch po holožirech mniškových. – Zalesňování s ohledem na podporování přirozeného střídání dřevin. – Praktické pokyny při zalesňování. *Lesnická práce*, 1, 1922, č. 5-6, s. 182–191.
- SIMANOV, V. (2018): Vrtěti kůrovcem. *Dřevařský magazín*, 19, 2018, č. 9, s. 3–5. In: *Drevmag.com* [online]. 13. 7. 2018 [cit. 2018-12-17]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.drevmag.com/cs/drevarsky-servis/5557-vrteti-kurovcem>
- SURMANOVÁ, K. (2018): Smrky to mají nahnuté. *Lidové noviny*, XXXI, 2018, č. 274 (28. 11. 2018), s. 3.
- ÚHÚL (2018): Generel obnovy lesních porostů po kalamitě. Etapa I. Sestavili (eds.) Křístek Š., Turek K., Friedrichová H., Žárník M., Strejček R., Lukeš P., Sojka P., Tomeček P., Němejcová N., Kantorová M., Mlčoušek M. 2018. Brandýs nad Labem [pobočka Frýdek-Místek], Ústav pro hospodářskou úpravu lesů 2018. 50 s.

Dedikace

Príspevek vznikl při řešení výzkumného projektu **TH02030253** "Optimalizace morfologické kvality sadebního materiálu pro obnovu lesa", který v rámci 2. veřejné soutěže *Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje EPSILON* financuje a administruje Technologická agentura České republiky.

Adresy autorů

Ing. Petr Martinec
Sdružení lesních školkařů ČR, z. s.
Tečovice 349, 763 02
e-mail: info@lesniskolky.cz

Ing. Přemysl Němec
LESOŠKOLKY s. r. o.
1. Máje 104, 533 13 Řečany nad Labem
e-mail: pn@lesoskolky.cz

Ing. Jarmila Nárovcová, Ph.D.; Ing. Václav Nárovec, CSc.
Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i.
Výzkumná stanice Opočno
Na Olivě 550, 517 73 Opočno
e-mail: narovcova@vulhmop.cz; narovec@vulhm.opocno.cz

* * *